

ROBINSON VE CUMACIL SALDIRI

Michel Tournier'in *Cuma ya da Pasifik Arafı*
Romanı Üzerine

İbrahim ALTUNCU

*İbn Tufeyl eserinde, doğanın
ıssızlığı içindeki bir insanın
kılavuzsuz olarak ilahi
gerçekliklere ulaşmasını
simgesel bir üslupla anlatır.
Kâmil insana doğru
yükselmenin bireysel bir
çabayla da olabileceğini,
evrendeki kozmik düzenin
mutlak yaratıcının bütün
sıfatlarıyla ve bilgisiyle tam
bir uyum içinde bulunduğunu
ortaya koymak ister.*

Dünyada yazılan ilk adasal anlatının Endülüslü İbn Tufeyl'in Hayy ibn Yakzan'ı (*Esrar-ı Hikmet-i Meşriki*) olduğu ifade edilir. "Ruhun Uyanışı ya da Hayy ibn Yakzan'ın Olağanüstü Serüveni" adıyla günümüz Türkçesine (İlki 1923'te Babanzade Reşid tarafından *Mihrab* dergisinde) çevrilmiştir bu anlatı. İbn Tufeyl eserinde, doğanın ıssızlığı içindeki bir insanın kılavuzsuz olarak ilahi gerçekliklere ulaşmasını simgesel bir üslupla anlatır. Kâmil insana doğru yükselmenin bireysel bir çabayla da olabile-

ceğini, evrendeki kozmik düzenin mutlak yaratıcının bütün sıfatlarıyla ve bilgisiyle tam bir uyum içinde bulunduğunu ortaya koymak ister. Roman kahramanı doğa içinde gözlem ve usavurma yoluyla adını koymadığı Tanrısal bir bilinç erer. Yazar, yalnız bir insan için akıldan başka bir kılavuz olmayışını vurgulamak istemektedir. Ta ki ıssız adaya sufi meşrep Asal'ın gelişine kadar. Asal, Hayy'ı vahyin bilgisiyle karşılaştırır. Hayy görür ki kendi çabası sonucu vardığı bilgiyle, Tanrı kelâmı arasında fark yoktur. Yani gittiğimiz her yol yaratıcıya ulaşır ve biz her durumda yaratıcıyı bulabiliriz. Burada iki deneyimden, iki manevi dramadan söz edebiliriz. Hayy'ın görgül bilgisi ile Asal'ın verili ve vahye dayalı bilgisi.

Leibniz, Bacon, Spinoza gibi düşünürlerin dikkatinden kaçmaz İbn Tufeyl'in eseri. Leibniz eserin yazarını büyük hıristiyan filozofları ile karşılaştırır. Yayıncısına bu eseri mutlaka yayımlaması gerektiğinde ısrarcı davranan Spinoza ise eldeki bazı bulgulara göre Hayy ibn Yakzan'ın Batı'daki çevirmenlerinden biridir. Çevirir ve şöyle imzalar çevirisini: SDB, tersten okunduğunda Benedict De Spinoza...*

Edebiyat tarihi içinde Defoe'ninkiyle birlikte en ünlü iki örnek olarak adasal romanın zirvesindeki bu eserlerin oturduğu tahta Michel Tournier'in *Cuma ya da Pasifik Arafı* adlı romanını da pekala oturabiliriz. Pek çok farklı yanı bulunsa da...

Tournier'in Cuma'sı birbiri içine geçkili birçok okumayı çağırıyor zihne. Hem doğu-batı sorun-

Hükümetler sadece dikte edilen iktisadi programları uygulamakla mükellef. Hayatımız bir finans-politiktir. Cebimiz sanki New York borsası, çalıştığımız kurumların sahibi sanki biziz. Bize acı çektirenler kahramanlarımız olmuş, efendilerimize arkadaşlarımız gibi bakıyoruz.

salı hem yalnızlığın psikolojisi... bir yanda efendinin, bir yanda kölenin zihni... Ali Akay bir yazısında Cuma'nın etnografik bir roman olarak okunabileceğini söylüyor, Deleuze ise kitaba yazdığı Sonsöz'de Cuma'nın "şaşırtıcı derecede komik bir serüven romanı" olduğunu belirtirken, roman üzerinde felsefi bir gezi yapmaktan da geri durmuyor.

Fırtına ardından karaya vuran Virginie'den sağ kurtularak adaya çıkan Robinson, burada mutlak yalnızlık, mutlak iktidar, mutlak düzen ve mutlak üretimin romantik monomanyaklığı içinde bir hayat kurar kendine. Zamanın ortadan kalktığı ve artık mutlak ben'in, tek ve mütehakim öznenin varlığının imparatorluğunu ilan ettiği bir hayat. Tek olsun bütün bir beden, akıl ve ruh üzerinde oluşturduğu "yapıntı iktidar psikolojisi"ne tanık oluruz. Adaya ayak basan Robinson'un ilk eylemi rastladığı ilk canlıyı öldürmektir. Savunma içgüdüsü?.. Hayatı yavaş yavaş ilkel elementlere dönüşmekte olan Robinson'un yalnızlığın derinliğinden kurtulmak ve nesnelere çevrilmişliğin verdiği düzen duygusunun beri planındaki varoluşsal korkuyu üzerinden atmak için yaptığı ilk eylem ise "yazmak"tır: "O zaman, bir akbaba tüyünü uygun bir şekilde yontmak için hemen işe koyuldu ve bir defter yaprağına ilk kelimelerini çiziktirirken sevinçten ağlar gibi oldu. Birden içine gömülmüş olduğu o hayvanilik uçurumundan yarı yarıya kapatılmış ve düşünce âlemine geri dönmüş gibi geldi kendisine. Bunun için de şu kutsal eylemi gerçekleştirmişti: Yazmak."

Romanda adadaki yalnızlığı bölen ve kurulu düzene hiçbir zaman eklememesine balıklama dalan Cuma'dır. Cuma, Robinson için kurulu düzene itaat edecek bir nesne gibi algılanır ilkin. Robinson'un ada üzerinde inşa ettiği mini-medeniyet bütün kurallarıyla, bütün duraganlık ve ağırbaşlılığı ve kendine özgü hızıyla Cumaclı bir saldırının tehditi altına girmeden önce, Robinson için yalnızlık kanık sandığından önemini yitirmiştir. Ama Cuma'nın varlığı Robinson'a yalnızlığını hatırlatacaktır.

Ben ve öteki arasında bocalayan Robinson için, Cuma neyi ifade eder? İtaatkar bir köle, bir düzen işçisi, bir ada proleter, ahmak ve serseri bir çocuk?.. Adanın kozmo-romantik düzeni içinde Robinson için Cuma, ilkin, bu düzeni tehdit eden biri gibi algılanır. Kutsal imparatorluğun Speranza adası valiliği görevini yürüten Robinson işte öteki'ni bulmuştur, "Yıllardır mükemmelleştirdiğim sisteme kölemi dahil etmek..." der. Onu eğitmek ve ada düzeni için hayırlı bir vatandaş, bir maraba yapmak için kolları sıvar. Günün birinde Cuma ada düzenini altüst edecek davranışlar sergilemeye başladığında, şaşırtıcı bir şey olur; Hegel'in efendisi, kölenin kendi varlığı için ne denli gerekli olduğunun bilincine erer. Bu bir noktada kendi bilincine ermesi demek-

tir. Öteki'nin keşfi Ben'in keşfini de beraberinde getirir. Ya da ben'in silkinisini...

Crusoe'nin Robinson'u ilahi temellere dayalı bir yeryüzü monarşisinin temsilcisidir. Olumlanmış otoritenin, kralın hukuk düzeninin, nesnelere, bu arada Cuma'yı da hizaya getirisinin öyküsü. Tournier'in Robinson'u da işe böyle başlar, ama sonuç iktidar düzenleniş için tam bir felakettir. Yazarın farklı bakışı, öyküyü tepetaklak eder ve tahakküm delisi Robinson Cuma'nın etki alanında onunla ikizleşir. Hegel'in efendisi şimdi kölenin "uçurulan kardeşi" haline gelmiştir: "Böylece, aynı zamanda eski otoritesini o kadar iyi destekleyen, o görkemli ve ataerkil görünümlü "Allah Baba" yönünü kaybetmişti. Böylece bir nesil daha gençleşmiş ve aynaya şöyle bir göz atınca artık kendi yüzüyle arkadaşınıki arasında -açıklanması oldukça kolay bir öykünme yoluyla- belirgin bir benzerlik olduğunu fark etmişti. Yıllar boyunca Cuma'nın hem efendisi hem de babası olmuştu. Birkaç gün içinde onun kardeşi haline gelivermişti -ve onun büyük kardeşi olduğundan da pek emin değildi." Ben ve öteki kavramları ayrışım bilgilerinden sıyrılırlar, artık çatışsızlığın adasında, elementlerin aşkında, oluşun barışında bir aradadırlar.

"Hicret" karmaşık psikolojisi ile bize farklı ipuçları verir. Göç eden kişi geçmişini de mi geride bırakır? Gerçi Edward Said'e göre sürgün, hicrete zorlanmış kişi (entelektüel) geçmişinden ve sorunlarından asla kopmamalıdır. Fakat biz, ne Crusoe'nin, ne de Tournier'in Robinsonlarının geçmişi hakkında fazlaca bilgilendirilmiyoruz, bu nedenle eylemlerindeki mantık paradigmasını batılılık eksenine oturtarak, batıdaki aklın itkilerine bağlayabiliriz. Oluşturdukları öznelğin niteliğini salt adasal yalnız yaşantıda bulabiliyoruz.

Yine de ilginç bir ayrıntı olarak Tournier, Robinson'un adadaki psişik serüveninin başlıca portrelerinden biri olan annesinden söz eder. Anne ve baba heterodoks "Titreyen" Dostlar Derneği Quaker mezhebine mensuplar. Quakerler Tanrıya kılavuzsuz ulaşabileceğini, bireyin iç deneyimleri ile manevi yükselişini tamamlayabileceğini savunurlar. Kilisenin, erkek-egemen ruhaniliğin, ilk günah sendromunun ve her türlü aracılığın reddine, İncil'in tahrif edilmiş Tanrı sözü olduğuna inanırlar. Quakerler barışçılık ve insan sevgisi temelinde öğretilerini

yaymışlar, bir mezhep olarak kabulleri uzun süre almış, Anglikan Kilisesine karşı oluşlarından dolayı takip edilmişlerse de bir süre sonra üzerlerindeki zulüm ve baskı sona ermiş, kendilerini kabul ettirecek düşüncelerini yaymaya başlamışlar. Daha sonra mezhebin iç çelişki ve bölünmelerle etkinliğini yitirdiğini biliyoruz. Saf haliyle Quakerler müslüman zihni ile şaşkırtıcı paralellikler taşıyan bir akım. Bu noktadan baktığımızda, Robinson'un adaya geldiğinde sahip olduğu inançları ile Hayy ibn Yakzan'ın ebeveynsiz ada yaşantısındaki maneviliği arasında tuhaf bir koşutluk buluruz. İslâm tasavvufu diye adlandırılan özlük yolu ve bu özlük yolunun özellikle şimal cephesi varlığın yokluğa dalışıyla, yokluk iradesi yoluyla Hakk'ın idrakine yaklaşılabileceğini ortaya koyar. Tanrı kavranabilen bir varlık değildir, çünkü kendini yine kendi varlığı ile saran bir varlık akılla kavranamaz. Bu nedenle dinî ritüel manevi gelişimin küçük çaplı bir aracıdır. Tam ve gerçek anlamıyla ibadet (kulluk bilinci) ise insanla yaratıcısı arasındaki engelleri ortadan kaldırır. İzafilekten kurtuluş (Iskat-ı izâfat), her türlü bedensel otoriteye üstünlük sağlamak, nefsin yokluk ile terbiyesinin de ötesinde nefsin ve vücudun düzenlemelerinin yıkımı şimal suflerinin takip ettikleri yöntemlerdendir. Mecburi hicrete uğrayan Robinson'u romanın kurgusallığından soyutlayarak düşündüğümüzde, o nasıl biriydi ki adaya ayak basar basmaz bir düzenin,

Mecburi hicrete uğrayan
Robinson'u romanın
kurgusallığından soyutlayarak
düşündüğümüzde, o nasıl
biriydi ki adaya ayak basar
basmaz bir düzenin, bir
uygarlığın inşasına girişti?
Doğanın fatihleri
mağrurane bir fiilin failidir.
Bu fetih çabasıdır ki yüzlerce
yıldır sömürgeciliği başımıza
bela etmiştir.

İbn Tufeyl

bir uygarlığın inşasına girişti? Nesnel dünyanın bitimsiz inşası, hıristiyan zihninin nesneyi alımlama kipinin neliğinde, -modernizm içinde daha da yoğunlaşarak günümüze intikal eden- duyguda ve edimde nesne üzerinde sapkın, fetişist bir metafizik yaratmıştır. Ortaçağ kilisesine karşı çıkan akıl, nesneyi kaplamına almak arzusundaki bir özneye doğru ilerler. Doğanın fatihleri mağrurane bir filin failidir. Bu fetih çabasıdır ki yüzlerce yıldır sömürgeciliği başımıza bela etmiştir. Ve modern emperyalizm değil midir ki, öteki'nin tutsak alınmışlığını, ben'in maddi ve manevi doyumunu için har vurup harman savurmasına harcamaktadır?

Tournier'in romanı batıdaki akli eleştirmektir. Hatta bu eleştiriyi (Deleuze'yi andırırca) daha da ileri götürerek Tournier'in batının şematik, yoksaymacı ve sapkın zihniyle kafa bulduğu bile ifade edilebilir. Cuma'nın hem aklını hem de bedenini fethetmek için bedenini, aklını ve gitgide bütün bir hayatın işgaline uzanan Robinson şöyle der: "Var olmak, ne demek var olmak? Dışarıda olmak, sistere ex demek. Dışarıda olan var olur. İçeride olan var olmaz. Düşüncelerim, imgelerim, düşlerim var olamazlar. Eğer Speranza, yalnızca bir sezi demeti ise o var olmaktadır. Ve ben de yalnızca kendimden başkasına doğru kaçarak var olabilirim." Romanın sonunda, adaya uğrayarak Robinson'un hayatında derin bir sürpriz yapacak olan yelkenliye gizlice binerek gider Cuma. Arzunun nesnesi gitmiştir. Nesnesiz kalan özne kendi sapkınlığına trajik-komik

biçimde itilerek terk edilir. Bu durum bir anlamda Cuma'ya tanrıyı ve ibadeti öğretmek isteyen Robinson'un karşılaştığı o kâfir ve alaycı kahkahalar gibidir. Varsayılan kul, sipariş edilmiş zihin, varsayılan tanrısını boşlukta bırakmıştır.

Modernizm ve modern devlet bir tahakküm teknolojisi üretmiştir ve Hegel'den miras aldığı efendi-köle diyalektiğinin ergen ve kötücül toplumlara dönük akış çizgilerini muhkem tutmakta ısrar etmekte, kalın ve siyah varoluş hattını terk etmemekte direnmektedir. İktisadi sistemin prangaları boynumuzdadır. İnsan karşı olduğuna inkılap ederek modern dünyanın hayal perdesinde siyah, çıplak ve şamara hazır damarlı kafalarıyla figürasyona devam ediyor. Hükümetler sadece dikte edilen iktisadi programları uygulamakla mükellef. Hayatımız bir finans-politiktir. Cebimiz sanki New York borsası, çalıştığımız kurumların sahibi sanki biziz. Bize acı çektirenler kahramanlarımız olmuş, efendilerimize arkadaşlarımız gibi bakıyoruz.

Robinson'un Cuma'sı için "kahraman" yoktur. Michel Tournier siyasi söylemini burada açığa vurmakta. Bizim ancak köleliğe layık bulacağımız insan hakikatlerimize, dayattığımız gerçekliğe ve onu zorladığımız düşüncelere kulak asmadığında ne yapacağız? Öteki'nin olmadığı bir dünyada halimiz nice olacak? Devlet organizması karşısında öteki olarak bizler neyi ifade ediyoruz?

Modern dünyanın güncel yaşantısında hepimizin avutulduğu tekno-kültürü, hayatımızdaki Disneyland'ı ya da evimizdeki Maş Tüneli'ni, bakın, Tournier'in şu satırlarıyla düşünelim bir de: "Robinson, ilkelerin bıçak, giysi ya da en fazla oyma kayak gibi adeta kendi ölçeklerinde olan insan yapımı nesnelere hayranlık duyduklarını gözlemlene fırsatını bulmuştu. Ama bu ölçeğin dışında her şey anlayışlarının dışına çıkıyor, bir saray ya da bir gemiyi doğanın bir ürünü, bir mağara ya da bir buzdağından daha fazla şaşırtıcı olmayan şeyler olarak düşünüyor, hayranlık filan duymaz oluyorlardı."

DIPNOT:

(*) İbn Tufeyl, *Ruhun Uyanışı ya da Hayy ibn Yakzan'ın Olağanüstü Serüveni*, Çeviren: N. Ahmet Özalp, İnsan Yay., İstanbul, 1985, s. 21